

**HET
WAAG
STUK**

**HANNAH
ARENDT**

**VAN DE
POLITIEK**

KLEMENT

**HET
WAAG
STUK**

**HANNAH
ARENDT**

**VAN DE
POLITIEK**

**INGELEID EN VERTAALD
DOOR DIRK DE SCHUTTER
EN REMI PEETERS**

KLEMENT

INHOUD

Politiek en dissidentie	7
<i>Inleiding van de vertalers</i>	
Wat er blijft...? De moedertaal..., die blijft	21
<i>Een gesprek met Günter Gaus</i>	
Liegen in de politiek	57
<i>Overwegingen bij The Pentagon Papers</i>	
Burgerlijke ongehoorzaamheid	105
Herkomst van de teksten	165

POLITIEK EN DISSIDENTIE

Inleiding van de vertalers

Weet u, het doorslaggevende is echt niet het jaar '33, ... maar wel de dag waarop we weet kregen van Auschwitz... Dit was werkelijk alsof de afgrond opengaat... Dit had nooit mogen gebeuren... Hier heeft zich iets voorgedaan waarmee wij met z'n allen niet meer in het reine komen.

Deze woorden uit het in 1964 gehouden gesprek met Günter Gaus, dat hier als eerste tekst is opgenomen, onderstrepen eens te meer hoezeer de politieke theorie van Hannah Arendt de stempel draagt van de politieke catastrofe die in de eerste helft van de twintigste eeuw Europa heeft geteisterd. Met het totalitarisme dient zich een nieuw politiek regime aan dat voortaan blijvend deel uitmaakt van de wereld die wij bewonen. In dit opzicht verschilt het totalitarisme niet van de tirannie of de republikeinse staatsvorm, die sinds hun ontstaan in de Grieks-Romeinse Oudheid niet opgehouden hebben het politieke denken en handelen te oriënteren en te normeren. Het wrange van het totalitarisme is dat het zijn blijvende invloed dankt aan de onherstelbare schade en verwoesting die het aangericht en nagelaten heeft. Dat bedoelt Arendt als ze zegt: 'Hiermee komen we niet meer in het reine.' In de nacht van het totalitarisme vervagen de oude politieke onderscheidingen tussen rechts en links, tussen liberaal en socialistisch,

tussen progressief en conservatief... De politiek belangrijkste maatstaf om gebeurtenissen te beoordelen wordt de vraag 'of ze al dan niet in dienst staan van totalitaire overheersing', zoals Arendt het verwoordt in *Totalitarisme*.¹ In deze vraag schuilt een waarschuwing, omdat het totalitarisme niet alleen afschrikt, maar in een bepaald opzicht ook bekoort en aantrekt. 'Totalitaire oplossingen zouden weleens de val van totalitaire regimes kunnen overleven in de vorm van sterke bekoringen, die de kop opsteken telkens wanneer het onmogelijk lijkt om politieke, sociale of economische ellende op een menswaardige manier te verzachten.'²

Arendts vrees, kort na de oorlog neergeschreven om haar studie over het totalitarisme af te ronden, is helaas grotendeels bewaarheid. Na 1945 is de totalitaire oorlog allerm minst uit de wereld verdwenen: de *Killing Fields* in Cambodja, de genocides in Rwanda en Soedan, de etnische zuiveringen in het voormalige Joegoslavië, de barbaarse, nu al zes jaar aanslepende verwoesting van Syrië, het diabolische fanatisme van IS... De gruwel van Hiroshima en Nagasaki heeft geen einde gemaakt aan de verdere ontwikkeling en proliferatie van kernwapens. De recente dreiging die nu van Noord-Korea uitgaat, herinnert ons er alleen maar aan dat ook een kernoorlog blijvend tot de mogelijkheden behoort. Maar het totalitarisme toont zich ook in het hardnekkige pleidooi voor het behoud van kernenergie, alsof de apocalyptische rampen in Tsjernobyl en Fukushima niet plaatsgevonden hebben, in de nagenoeg stelselmatige weigering om een humane oplossing te zoeken voor de gigantische stroom vluchtelingen die nergens welkom zijn, alsof de herinnering aan de Jodendeportaties is uitgewist, en in de leugenachtige verklaringen van politici die een *post-truth*-tijdperk zouden hebben ingeluid, alsof we vergeten zijn dat 'de ideale onderdaan van de totalitaire heerschappij niet de

overtuigde nazi is, noch de overtuigde communist, maar de mens voor wie het onderscheid tussen feit en fictie ... niet langer bestaat'.³

Arendt heeft deze totalitaire politiek ook aan het werk gezien in het buitenlands beleid van de Verenigde Staten ten tijde van de oorlog in Vietnam. Dat is het onderwerp van het hier opgenomen tweede essay, 'Liegen in de politiek'. Als gewezen vluchteling en staatloze was Arendt uiterst gevoelig voor de holle retoriek en de taalzwendel, die ze in *The Pentagon Papers* aantrof en die haar onverkort het ergerlijke gezwets van de nazi's in herinnering bracht. Zij kan dan ook moeilijk verbergen dat haar jarenlange bewondering voor haar tweede vaderland een enorme knauw krijgt en in bittere ontgoocheling omslaat: hoe kon een republiek waarvan de stichters gezagsvolle instituten en een eerbiedwaardige grondwet in het leven geroepen hebben, zich verlagen tot leugenachtig gekonkel in een onrechtmatige oorlog met een minuscuul ontwikkelingsland? (Het lijdt geen twijfel dat Arendt ook ontsteld zou hebben gereageerd op de verkiezing van een intellectuele en politieke domoor tot president van een land dat meer dan tweehonderd jaar geleden door intellectuelen als Thomas Jefferson, John Adams en Benjamin Franklin boven de doopvont werd gehouden, en dat recentelijk nog geleid werd door een president die in zijn eloquente redevoeringen altijd opnieuw trachtte aan te knopen bij het beloftevolle begin van de *Founding Fathers*.)

Dat Arendt niet alleen aan politieke theorie doet, maar ook aan antropologie, blijkt uit de openingsbladzijden van 'Liegen in de politiek': voordat ze de politieke leugenachtigheid aan de kaak stelt, staat ze stil bij het wonderlijke vermogen van de mens om te ontkennen wat is, om te zeggen 'de zon schijnt' op een moment dat het pijpenstelen

Toen deze fase van het spel werd bereikt, werd de aanvankelijke premisse dat we nooit aandacht zouden schenken aan de regio of het land zelf – inherent aan de dominotheorie – ingeruild voor ‘schenk nooit aandacht aan de vijand’. En dit midden in een oorlog! Het resultaat was dat de vijand, arm, misbruikt en lijdend, sterker werd, terwijl ‘het machtigste land’ met het jaar zwakker werd. Er zijn historici die volhouden dat Truman de bom op Hiroshima gooide om de Russen uit Oost-Europa te verjagen (met het resultaat dat we kennen). Als dit waar is, wat best zou kunnen, dan zien we de veronachtzaming van de feitelijke consequenties van een daad, ten voordele van een of ander berekend doel in de toekomst, voor het eerst opduiken in de noodlottige oorlogsmisdaad die een einde maakte aan de laatste wereldoorlog. In elk geval, de Truman-doctrine ‘schilderde een wereld vol domino’s af’, zoals Leslie H. Gelb heeft opgemerkt.

V

Bij het begin van deze analyse heb ik gesuggereerd dat de aspecten van *The Pentagon Papers* die ik uitgekozen heb – bedrog, zelfbedrog, beeldvorming, ideologisering en defactualisering – geenszins de enige kenmerken zijn waarvan de bestudering ons iets kan leren. Er is bijvoorbeeld het feit dat de opdracht tot deze massieve en systematische inspanning tot zelfonderzoek gegeven werd door een van de belangrijke actoren; er is het feit dat zesendertig personen konden worden gevonden – waarvan velen ‘geholpen hadden bij de ontwikkeling of uitvoering van het beleid dat zij nu geacht werden te beoordelen’⁸² – om de documenten te verzamelen en hun analyse uit te schrijven; er is het feit dat een van de auteurs, toen duidelijk werd dat niemand van de regering bereid was de resultaten te

gebruiken of zelfs maar te lezen, dit feit publiek maakte en naar de pers lekte; en er is ten slotte het feit dat de meest respectabele dagbladen van het land het aandurfd en om materiaal, bestempeld als 'top secret', onder de breedst mogelijke aandacht te brengen. Neil Sheehan heeft terecht opgemerkt dat Robert McNamara's beslissing om uit te zoeken wat er verkeerd ging en waarom, 'weleens een van de belangrijkste beslissingen uit zijn zeven jaar op het Pentagon zou kunnen zijn'.⁸³ Deze beslissing heeft, minstens voor een vluchtig ogenblik, de reputatie van dit land in de wereld hersteld. Wat gebeurd is, had elders inderdaad nauwelijks kunnen gebeuren. Het is alsof al deze mensen, die jarenlang in een onrechtvaardige oorlog betrokken waren en er onvermijdelijk door gecompromitteerd waren, zich plotseling herinnerden wat zij te danken hadden aan hun voorvaders die 'een oprecht respect betuigden voor de opinies van de mensheid'.

Wat verder om grondig en gedetailleerd onderzoek vraagt, is het veel becommentarieerde feit dat *The Pentagon Papers* weinig significant nieuws onthullen dat al niet beschikbaar was voor de gemiddelde lezer van dag- en weekbladen; in deze 'Geschiedenis van het VS-beslissingsproces in het Vietnambeleid' zijn er evenmin argumenten te vinden, pro of contra, waarover al niet gedurende jaren publiekelijk in tijdschriften, televisieshows en radioprogramma's gedebatteerd werd. (Afgezien van de persoonlijke posities en de veranderingen die ze ondergingen, vormden de verschillende visies van de inlichtingendiensten over basiskwesties de enige materie die over het algemeen onbekend was.) Dat het publiek gedurende jaren toegang had tot materiaal dat de regering tevergeefs voor het publiek trachtte te verbergen, getuigt van de integriteit en de macht van de pers, krachtiger zelfs dan de manier waarop de *Times* het verhaal heeft bekendgemaakt. Wat vaak gesuggereerd

werd, is nu bevestigd: zolang de pers vrij is en niet corrupt, heeft ze een enorm belangrijke rol te vervullen en kan ze terecht de vierde macht genoemd worden. Of het Eerste Amendement zal volstaan om deze essentieel politieke vrijheid te beschermen, het recht op niet-gemanipuleerde feitelijke informatie, zonder welke alle vrijheid van opinie een sinistere grap wordt, is een andere vraag.

Er is ten slotte ook een les voor mensen die, zoals ikzelf, geloofden dat dit land voor een imperialistische politiek gekozen had, dat het zijn oude antikoloniale gevoelens volledig vergeten was en misschien een succesvol begin gemaakt had met die Pax Americana, die president Kennedy nog had afgekeurd. Wat ook de verdiensten van deze argwaan mogen zijn, en ze is gerechtvaardigd door ons beleid in Latijns-Amerika: als kleine, niet-verklaarde oorlogen – agressieve bosbrandoperaties in vreemde landen – tot de noodzakelijke middelen horen om imperialistische doeleinden te bereiken, dan zullen de Verenigde Staten minder in staat zijn om ze succesvol in te zetten dan vrijwel elke andere grootmacht. Want terwijl de demoralisering van de Amerikaanse troepen nu nooit-geziene proporties heeft bereikt – volgens *Der Spiegel* waren er in het voorbije jaar 89.088 deserteurs, 100.000 gewetensbezwaarden en tienduizenden drugsverslaafden⁸⁴ –, begon het desintegratieproces in het leger veel vroeger en werd het voorafgegaan door gelijkaardige ontwikkelingen gedurende de Koreaanse oorlog.⁸⁵ Men hoeft alleen te praten met enkele veteranen van deze oorlog – of Daniel Lang’s sober en indrukwekkend rapport in *The New Yorker*⁸⁶ te lezen over de ontwikkeling van een vrij typisch geval – om zich te realiseren dat, wil dit land met succes een avontuurlijke en agressieve politiek voeren, er een beslissende wijziging zou moeten optreden in het ‘nationale karakter’ van het Amerikaanse volk. Hetzelfde zou uiteraard kunnen worden geconcludeerd uit de

buitengewoon sterke, hooggekwalificeerde en goed georganiseerde oppositie die van tijd tot tijd in het binnenland de kop opstak. De Noord-Vietnamezen die deze ontwikkelingen gedurende jaren aandachtig gadesloegen, hebben er altijd hun hoop op gevestigd, en het lijkt dat zij gelijk hadden met deze beoordeling.

Zonder twijfel kan dit alles veranderen. Maar één ding is de laatste maanden duidelijk geworden: de halfslachtige pogingen van de regering om grondwettelijke waarborgen te omzeilen en om mensen te intimideren die zich voorgenomen hebben om niet geïntimideerd te worden, die liever de nor indraaien dan te zien hoe aan hun vrijheden geknabbeld wordt – volstaan niet en zullen waarschijnlijk niet volstaan om de republiek te vernietigen. Er is reden om te hopen, met oud-strijder Lang – een van de tweeënhalf miljoen oud-strijders – ‘dat het land, als gevolg van de oorlog, zijn betere zelf zal terugwinnen. “Ik weet dat het niets is om op te wedden,” zo zei hij, “maar al het andere dat ik kan bedenken, ook niet.”⁸⁷